

elősegítő enzimek összefoglaló neve) szóló vitán mutatják be.

A hatodik fejezet a tudósok önvédelmét tárgyalja, azaz azt a társadalmi-történelmi tevékenységet, amelynek során megpróbálják meghúzni a tudományos és tudománytalan gondolkodás, valamint a tudományágak közötti határokat. Itt is két nagyobb esettanulmányból okulhatunk, az első témával kapcsolatban Shapin és Schaffer alapján Boyle demarkációs törekvéseivel ismerkedhetünk meg, a „tudományterületek határai” címszó alatt pedig Chambers evolúcióelméletének történetébe tekinthetünk bele.

A hetedik fejezet – akárcsak Bloor korábbi könyve – szerint még a matematika, így például a $2 + 2 = 4$ egyenlet is lehet szociológiai elemzés tárgya. Az ellenfelek haragját feltehetőleg leginkább kiváltó állítások alátámasztására a szerzők rendkívül komoly és sokrétű apparátust vonultatnak fel.

Ha egy mondatban össze akarjuk foglalni a mű tartalmát, talán a következőket mondhatnánk: a szerzők bizonyítják, hogy a tudást befolyásolja a szociális kontextus, de nem nagyon hivatkoznak „társadalmi érdekekre”, nagy társadalmi folyamatokra, így felfogásuk elvileg sokkal elfogadhatóbb lehetne a természettudósok és tudományfilozófusok számára, mint a korábbi, ebben a vonatkozásban radikálisabb nézeteik (kivéve persze a hetedik fejezetet).

A mű angolul lényegében a tudományháború kitörésekor jelent meg, úgyhogy annak fejleményeire még nem reagálhatott, és fordítva: az ellenérdekelt háborús felek sem nagyon reagáltak rá, inkább Bloor korábbi könyvét ostromozták. Azért a könyv megjelenése nem maradt észrevétlen. Talán a legérdekesebb vita a *Social Studies of Science* hasábjain alakult ki, mert a folyóirat felkérte a széles látókörrel és a tudományterjesztésben is gyakorlattal rendelkező elméleti fizikust, David Mermint, hogy kommentálja a könyvet, egyben lehetőséget adva a szerzőknek a válasza. Mermin azzal kezdi cikkének kivonatát, hogy a könyvben a szerzők „expliciten elutasítják azt az elképzelést, hogy a fizikai környezet nem játszik szerepet a tudományos tudás

létrehozásában, ezáltal elmozdítva a tudósok és a tudományos tudás szociológiájának művelői közötti természetlen és szenvedélyes vita egyik fő tényezőjét” (SSS 28[4] 1998, 603. old.). Egy pillanatra tehát úgy tűnik, hogy Barnes-ék erőfeszítései nem voltak hiábavalók, de a vita folytatása azonnal eloszlatja ezt az illúziót. Megjelennek ugyanazok a kölcsönös félreértések, mint a korábbi könyvvel kapcsolatban, és úgy tűnik, Bloor ezt például tökéletesen tisztán látja is, legalábbis rezignáltsága erre utal. A kibékülésre tehát egy kicsit még vár-nunk kell.

A könyv magyar megjelentetése nagyon jó ötlet volt. A tudásszociológia nálunk sem igazán népszerű, de ennek a szövegnek a segítségével lényegesen könnyebb lesz egyetemi kurzusokat tartani e helyzet megváltoztatása érdekében. A fordítás lényegében elfogadható, a magyar szöveg érthető. Vannak benne hibák (mindjárt a bevezetőben például, ahol arról van szó, hogy a könyv anyaga egy előadás-sorozatból keletkezett, a „graduate”-et posztgraduálisnak fordították, noha egyáltalán nem mindegy, hogy a könyvet végzős egyetemi hallgatóknak, vagy doktori iskolásoknak szánjuk), de látható a lektorok törekvése ezek kijavítására (abból, hogy egyes terminusok a főszövegben már jól szerepelnek, a jegyzetekben viszont megmaradtak a rossz formában). Feltehetőleg a szedés problémája, hogy a Millikan-kísérlet leírásakor a fizikai mennyiségek indexeiből normál méretű és helyzetű betűk lettek, ami erősen lelassítja a megértést. Hasonló jellegű szakszerűtlenségek fordulnak elő a hetedik fejezet matematikai levezetései, képletei között is.

A magyar kiadást az angolhoz hasonlóan jegyzetapparátus és – nem túl bőséges – mutató egészíti ki, de mi még kapunk egy utószót is Fehér Márta tollából. Itt a tudásszociológia hazai elterjesztésében, művelésében kiemelkedő szerepet játszó szerző nem annyira magáról a könyvről ír, mint inkább a tudományos tudás szociológiájának két-három évtizedes történetéről, elhelyezve ebben a történetben a tárgyalt könyvet és az egész erős programot is. Az utószó –

amit javasunk inkább a könyv előtt elolvasni, nem utána – így kiválóan kiegészíti a főszöveget.

SZEGEDI PÉTER

Joseph E. Stiglitz: A kormányzati szektor gazdaságtana

*KJK-KERSZÖV, Budapest, 2000.
748 old.*

A magyarra fordított közgazdasági munkák örvendetesen, de lassan gyarapodó sorában megjelent tankönyv célja egy közgazdasági részterület problémáinak és kutatási eredményeinek a szélesebb közönség számára is közérthető bemutatása. Erről a területről eddig magyarul csak szakmai közönségnek szánt szöveggyűjtemény jellegű kiadványok jelentek meg (Semjén András [szerk.]: Adózás, adórendszerek, adóreformok. *Szociálpolitikai Értesítő*, MTA Szociológiai Intézet, 1993. 1–2.).

A „közszféra gazdaságtana”-ként vagy „közösségi gazdaságtan”-ként fordítható „public economics” irányzat a piaci kudarcokkal és kezelésük lehetőségeivel, az adóztatás gazdasági hatásaival, a költségvetési politika és a közkiadások főbb területeivel, a demokrácia működésének közgazdasági elemzésével foglalkozik. Tárnya a gazdasági igazságosság és a jövedelemelosztás rendszerét befolyásoló újraelosztási politika is. Kutatói a modern elméleti apparátust alkalmazó modellek és a jóléti elemzés segítségével vizsgálják a piaci és nem piaci intézmények társadalmi, jóléti hatásait. Ha a piac bizonyos esetekben nem működik, akkor milyen áron, milyen költségekkel lehet korrigálni a piaci kudarcokat? Másképpen megfogalmazva: mi a korrekciónak a társadalom számára a legkevésbé költséges módja? A piaci kudarcok korrekciójaként leggyakrabban valamiféle állami szerepvállalás jelenik meg, ami – ez jól ismert – ugyancsak nem problémamentes.

Joseph E. Stiglitz, a New York-i Columbia Egyetem professzora a piaci kudarcok és az információ közgazdaságtanának, valamint a piaci struktúrák elméleti kérdéseinek kiemelkedő kutatója. Az információ közgazdaságtanának kutatásában elért eredményei elismeréseként 2001-ben George Akerlof és Michael Spence társaságában, megosztva kapta meg a közgazdasági Nobel-díjat. A szociális elkötelezettségű Stiglitz nemcsak az elméleti kutatások elefántcsonttornyából szemléli a világot, a kilencvenes években a gazdaságpolitikában is szerepet vállalt, Clinton közgazdasági tanácsadó testületének tagja, majd vezetője lett. 1996-tól a Világbank vezető közgazdásza, majd a fejlesztéspolitikáért felelős alelnöke. E fontos beosztásaiban közelről figyelhette és némileg alakíthatta is a globális intézményeknek a fejlődő országokkal kapcsolatos politikáját. Világbanki posztjáról való távozásához részben az vezetett, hogy a Bank és a Nemzetközi Valutaalap (IMF) szakembereivel gyakran összekülönbözött a kilencvenes évek végén az ázsiai és a latin-amerikai pénzügyi válsághelyzetek kezelésére javasolt standard módszerekkel és általában a fejlődő országoknak adott gazdaságpolitikai tanácsokkal kapcsolatban. E területen szerzett tapasztalatairól és markáns kritikai véleményéről adott számot nagy vihart kavart és vitatott *Globalization and Its Discontents* című könyvében (Norton, 2002).

Stiglitz önéletrajzában kifejti (<http://www.nobel.se/economics/laureates/2001/stiglitz-autobio.html>), de a közügyekben való megnyilvánulásaiban sem rejti véka alá a modern információs közgazdaságtan eszközeit alkalmazó kutatásaival megalapozott nézetét, hogy a piac intézményei gyakran nem működnek tökéletesen. A piacok csak nagyon speciális körülmények között hatékonyak. A jóléti közgazdaságtan két tétele nem igaz, azaz a piacok a közjavak, az externáliák, az információs aszimmetriák és az ösztönzési problémák miatt nem működnek tökéletesen, ezért nemcsak a redisztribúció, hanem a hatékonyság érdekében is szükség van az állami szerepvállalásra. Továbbá elosztás és hatékonyság nem különíthető el.

E felismerésekre alapozva fogalmazta meg Stiglitz, hogy az állam gazdasági szerepvállalása a piac tökéletlenségei miatt sok esetben indokolt és szükséges. Állami intervenció esetén azonban – „a második legjobb” elvének megfelelően – arra kell ügyelni, hogy az igazságosabb elosztás a hatékonyság legkisebb romlása mellett következze be, illetve, hogy a piaci intézmények kudarca esetén a hatékonyság javítása érdekében kerüljön sor a beavatkozásra. Stiglitz tehát a nem paternalista és nem nyakló nélküli állami beavatkozást pártolja.

Ebben a szellemben íródott a korábbi munkáira (Anthony B. Atkinson, Joseph E. Stiglitz: *Lectures in Public Economics*, McGraw-Hill, 1980. és Joseph E. Stiglitz: *The Economics of the Public Sector*, Norton, 1986) is támaszkodó *A kormányzati szektor gazdaságtana* a nyolcvanas évek közepén, mely azóta több kiadást ért meg. A könyv hat fő részre tagolódik. A bevezető rész a kormányzat szerepvállalásának jelenlegi mértékét és jellemzőit veszi sorra, s bemutatja az elméleti és elemzési eszköztárat és az alapfogalmakat. A második rész a közkiadások elmélete cím alatt a közösségi döntések, a közjavak, az externáliák és az állam működésének elméleti kérdéseit tárgyalja. A harmadik rész a közkiadások gyakorlati kérdéseit legfőbb területein – egészségügy, szociális kiadások, honvédelem, nyugdíj- és oktatási rendszer – veszi szemügyre. A negyedik az adózás elméletét tárgyalja a tehermegosztástól a hatékonysági hatásokig. Külön fejezetet kap az optimális adóztatás. A gyakorlati adópolitikáról és az egyes adófajtákról az ötödik rész ad tájékoztatást. A könyvet a költségvetés helyi vonatkozásaival és a deficit és stabilitás kérdéseivel foglalkozó hatodik rész zárja.

A meglehetősen széles területet egybefogó könyv igyekszik megértetni a főbb gazdasági problémákat s kezelésük lehetséges eszközeit. Nem bonyolítja túl a témák bemutatását, de a kaleidoszkópszerű megközelítés miatt az olvasó gyakran nem érzékeli egymáshoz mért súlyukat.

Stiglitz bemutatja az eltérő álláspontokat – a szakmai viták részeseként tárgyilagosan, de nem mindig

kiegyensúlyozottan. Ez nem is baj, hiszen nem különböző álláspontokat és megközelítéseket bemutató irodalmi áttekintést, hanem tankönyvet írt. Aki mélyebb ismeretekre vágyik, a függelékben, a lábjegyzetekben és a könyv végén található irodalomjegyzékben kapnak hasznos eligazítást.

A könyv célközönsége a felsőfokú gazdasági tanulmányokat folytatók, de bátran ajánlható a pénzügyi szakapparátusok felsőfokú végzettségű dolgozóinak is. Olvasmányos, a témák visszakereshető, az egyes fejezetek önállóan is megállják a helyüket. A fejezetek végén a tanulást megkönnyítő lista található a kulcsfogalmakról. Jó a tárgymutató, s a magyar kötetben még egy fogalomszótár is van.

A könyvet használó oktató azonban – hacsak nem bevezető kurzust tart – nincs könnyű helyzetben. A könyv tematikus összeállítása elég jó, de majdnem minden témát mélyebben kellene tárgyalni, mint ahogy a könyv teszi. Oktatási szempontból az adózással foglalkozó részek jól megírt, didaktikus szövegek, a kiadási politikákkal foglalkozó részek szükségképpen tömörek. A közkiadási témák olyanok, hogy minden egyes területről akár önálló kurzus is tartható, de ehhez már a könyvben található egy-egy fejezet nagyon kevés. A bevezető elméleti fejezetek informatívak, de némileg elnagyoltak. A közérthetőség és az információbőség néha a mélység rovására megy. Ezt oktatási tapasztalataim is megerősítik, hisz három-négy éven keresztül próbáltam tanítani a könyvből az adózás témáját és az általános fejezeteket. Azt tapasztaltam, hogy a végzéshez közel álló közgazdászhallgatók ismeretei meghaladják az általános fejezetek szintjét.

A közszektor gazdaságtanáról természetesen nem csak ez az egy modern tankönyv létezik. A középszintű tankönyvek kategóriájában elődje Musgrave és Musgrave *Public Finance* című könyve. Két további hasonló szintű könyv Brown és Jackson *Public Sector Economics*, Cullis és Jones *Public Finance and Public Choice* című munkája. Stiglitz tankönyve elsősorban az amerikai piacra készült, míg a másik kettő a brit s talán az európai

közönségnek. Stiglitz könyve szerteágazóbb, ugyanakkor kevésbé koncentrált és összeszedett, mint a sokkal célirányosabban készült, kevesebbet markoló, de többet fogó alternatívái. Szinte minden benne van, de mintha túl röviden esne szó fontos alapkérdésekről, miközben sok-sok apró részlet a lényegi kérdésekkel azonos súllyal szerepel. Brown és Jackson, és különösen a Cullis és Jones szerzőpáros könyve a magyar gazdasági felsőoktatási környezetben szakmai és didaktikai szempontok miatt sokkal használhatóbb.

Egy tankönyv magyar fordításának és kiadásának rendszerint két célja lehet. Ha egy szakterület bemutató tankönyv (nemzetközileg) annyira sikeres, hogy egyfajta standarddá vált, akkor érdemes és értelmes egy hazai próbálkozás helyett vagy mellett kiadni, ezáltal is közelebb juttatva a magyar közönséget a szakterület főáramához. Ilyen volt Hal Varian közép fokú mikroökonómiája (*Mikroökonómia középfokon*, KJK, 1991., legújabb kiadás KJK-KERSZÖV, 2001). Bár Stiglitz műve elismert munka, ilyen mértékű elfogadottságot mégsem vívott ki. Ráadásul vannak a magyar közeghez jobban illő és jobban oktatható könyvek.

A másik cél az lehet, hogy ha magyar nyelven még nincs egyetlen olyan mű sem az adott kutatási területről, akkor a terminológia bevezetése és ismeretterjesztés céljából elég egy szakmailag elfogadott és respektált munkát lefordítani. Varian mikroökonómiája erre is példa, hiszen nem az egyedüli sikeres tankönyv a maga területén. Stiglitz könyve ennek a célnak már inkább megfelel, de Magyarországon nehéz mit kezdeni a jellegzetesen amerikai részekkel. A magyar változat kiadásának szakmai mentora és a kiadás szerkesztője, Hetényi István valószínűleg ezért is választotta a Stiglitz-könyv német fordításának, illetve átdolgozásának (J. E. Stiglitz, B. Schönfelder: *Finanzwissenschaft*, 2. kiadás. R. Oldenburg Verlag GmbH, München, 1989) felhasználását a magyar adaptáció elkészítéséhez, hisz a magyar kormányzati, illetve közszektor bizonyíthatóan közelebb áll a némethez, mint az amerikaihoz.

A tökéletesebb magyartítás érdekében a német nyelvű kiadást, illetve az annál alkalmazott módszert követte a szerkesztő. A szöveget magyar vonatkozású részekkel egészítette ki ott, ahol az eredeti változat vagy speciálisan amerikai sajátosságokról beszél, vagy nem ismertet olyan intézményeket, amelyek fontos elemei a magyar közszektornak. Az adaptációban az egyes területek szakértőiként Orosz Éva, P. Kiss Gábor, Turján Sándor és Várfalvi István működött közre.

Elismerjük az adaptációs megközelítés indokoltságát és hasznát, ám eredménye egy stílusában és megközelítésében inhomogén szöveg lett. A hazai kiadás és adórendszer sajátosságait ismertető magyar kiegészítő szövegek inkább leíró jellegűek, ráadásul kevésbé időtálló elemeket tartalmaznak. Stiglitz és a magyar közreműködők tipográfiai vagy bármilyen más elhatárolás nélkül egybedolgozott szövegrészei ráadásul nem illeszkednek jól egymáshoz. Jobb lett volna, ha – miként a német kiadásnál – ezt az adaptációt sem egyedül az eredeti változat szerzőjének neve alatt adták volna ki. Ha az adaptációs kiegészítések tipográfiailag jól elkülönítve jelentek volna meg a szövegben, az legalább felhívta volna az olvasó figyelmét arra, hogy a megjelölt részt a hazai helyzetről és intézményekről nem Stiglitz írta, hanem az adaptációban közreműködő valamelyik magyar szerző.

Mezey György fordítása, amit Hetényi István lektorált, ismét hozzájárult a színvonalasan magyartított közgazdasági irodalom gyarapodásához. A kellemesen gördülékeny és olvasmányos szövegben néhány fogalom talán szebb, de a szaksargonban már a megszokottól eltérő fordítást kapott. Ilyen a „határány” a bevett „határráta”, vagy a kissé esetlen és pontatlan „egyenlőtermék” a közgazdászok által gond nélkül használt, bár laikusnak talán kevésbé szimpatikus „izokvant” helyett. Mindezek mellett még könnyű szívvel el lehetne menni, de amellet már nem, hogy a *public sector* kifejezés, „kormányzati szektor”-ként került magyartításra. Egyrészt a *public* szó sosem utal sem a könyvben, sem máshol kifejezetten az államra vagy a

kormányzatra. Természetesen az állam is beletartozik a közszférába, de csak mint része a nagyobb halmaznak, amit a „köz” szó, nem pedig a „kormányzati” vagy „állami” kifejezés jelöl. A tárgymutatóban és a szövegben is használt „közszolgálati” jelző már korrektebb, de szokatlan és kissé hivatalosan is hangzik, szemben a sokkal pontosabb és érthetőbb „köz” vagy a gördülékenyebb „közösségi” kifejezéssel. A „kormányzati szektor” kifejezés tehát indokolatlanul szűkítő, ráadásul állami beavatkozáspárti szemléletet sejtet. A szűkítés ellen Stiglitz bizonyosan tiltakozna. Ráadásul az amerikai kontextusban ez még sokkal súlyosabb hiba lenne, mint Magyarországon, még ha a beavatkozás szükségességét – hangsúlyozottan szakmai alapon – talán elfogadná is. Ugyanilyen etatiszta szemléletet sugall a *regulation* kifejezés „hatósági szabályozás”-ként való fordítása, bár az legalább nem a címdalton szerepel. Az egyszerűen „szabályozásként” magyartítható *regulation* az „állami” kiegészítő jelzőt talán még elviselte volna, bár erre sincs igazán szükség, de a poroszos szemléletű „hatósági” jelző már sok. Az állam iránti pozitív elfogultság érződik egyébként néha a magyar kiegészítésekből is. Ha a könyv lefordításának és megjelentetésének egyik célja a felvilágosítás volt, épp a nyitottabb szellemű és szemléletű megközelítés és a fogalomhasználat hű átültetése lett volna az az eszköz, ami ezt leginkább szolgálta volna, nem pedig a magyar fülnek sajnos ismerősebben csengő, ugyanakkor az eredeti jelentéstartalmat indokolatlanul szűkítő fordítás.

Stiglitz könyve az első, a közszektortól átfogóan foglalkozó munka magyar nyelven. Az adózás közgazdasági tárgyalása, amely a normatív szempontok után az egyes adófajtákat és hatásait is bemutatja, magyar nyelven ráadásul hiányzótló.